

УДК 321

РЕЗАНОВА Н.О.

кандидат філософських наук, доцент
кафедри політології та права,
Запорізький національний технічний університет,
(Запоріжжя, Україна) E-mail: reznat120@gmail.com

ПОПУЛІСТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Політологічній рефлексії піддається явище популізму; досліджуються популістичні детермінанти легітимації політичної влади в демократичних суспільствах, через осмислення феномену популізму, його семантичної наповненості та особливостей прояву в українських політичних реаліях; аналізуються різні аспекти популізму в контексті політичної боротьби і політичної невизначеності та перманентності економічних кризових явищ; осмислюються причини та наслідки широкої прихильності та розповсюдження популістичних ідей в різних за економічним розвитком та політичними традиціями демократіях світу.

***Ключові слова:** популізм, ідеологія популізму, популістична свідомість, технологія популізму, популістичний стиль, популіст, політична влада, легітимність, демократія, виборці, електорат, революція демократичної легітимності*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Питання семантичної сутності популізму, специфіки популістичних ідей, їх впливу на політичні процеси суспільства, а також трансформації розуміння цього феномену в науковому дискурсі має актуальний характер. Сучасний політичний простір неможливо уявити без популістичної свідомості як демократичної компоненти політичної культури. Сьогодні популізм все частіше використовують як інструмент для отримання влади та у боротьбі зі своїми політичними конкурентами та опонентами. Дослідники відзначають, що популістська ідеологія в Європі і в світі в цілому опановує все ширшими масами. Цієї тенденції не позбавлені і політичні процеси в Україні. З'явившись в кінці XIX століття як суспільний рух, ідеологія і вид політичної діяльності, популізм міцно зайняв свої позиції в політичній свідомості мас. Феномен популізму та його наслідки оцінюються неоднозначно: від позитивного, як конструктивна необхідність, що забезпечує розвиток демократії, мобілізує суспільство для вирішення проблем, створює передумови «соціальних ліфтів»; до негативних, як прояв деструктивного прагнення мас, реалізувати свої низинні підсвідомі бажання, як вияв політичного безкультур'я та загрозу базовим інститутам демократії та державності.

Актуальність дослідження різних аспектів популізму в контексті

політичної боротьби і політичної невизначеності та перманентності економічних кризових явищ, зумовлюють необхідність осмислити причини та наслідки широкої прихильності та розповсюдження популістичних ідей в різних за економічним розвитком та політичними традиціями демократіях світу. Складність окресленої проблеми визначається й тим, що початок ХХІ століття - це період швидкоплинної політичної дійсності, який характеризується динамічністю, претензійністю, самодостатністю, винятковістю, процесуальністю популізму як чинника особливої культурної і цивілізаційної реальності, а також наявністю різнотлумачень самого цього поняття у політичній науці.

Мета статі: Дослідити популістичні детермінанти легітимації політичної влади в демократичних суспільствах, через осмислення феномену популізму, його семантичної наповненості та особливостей прояву в українських політичних реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Для розуміння сутності класичного популізму і його різновидів велике значення мають роботи Н.Баранова, Б. Коваля, С.Семенова, І.Шокіної, С.Шульговського. Роботи Я. Шемякіна, С Семенова, Б.Коваля, А.Слинько важливі для розуміння цивілізаційних аспектів політичної культури як основи виникнення ліворадикальних популістських політичних практик.

Доволі змістовно досліджені соціально-політичні підвалини латиноамериканського популізму в роботах політологів та соціологів Дж. Джермані, Т. Ді Тельї, К. Віласа, Ф. Веффорта, К. де ла Торре, Т. Скідмора, Г. О'Доннелла, А. Найта, К. Вейланда. В кінці минулого століття в країнах Центральної Європи почали виникати теоретико-практичні доробки з приводу політичного популізму в цьому регіоні, проте вони у переважно більшості випадків були зосереджені на п'яти-шести країнах, не описуючи комплексно запропонованої проблематики. Мова йде про пошуки таких науковців, як Дж. Рупнік, М. Тупі, А. Сколкай, Г. Мєсєзніков, К. Мудд, К. Діган-Краузе, П. Уцен. Серед новітніх досліджень в цій сфері визначальними стали роботи американських та західноєвропейських дослідників Чарльза Постела, Маргарет Канован, Бенджаміна Ардіті, Дарона Аджемоглу, Джеймса А. Робінсона, Каса Мюдде, Маркуса Фрідена, Рафала Панковського, Ричарда Хофстадтера, Петера Віля. Україна, як країна в якій популізм завжди лідирує на електоральному полі, не залишилась осторонь досліджень цієї тематики. Популізм знаходився в центрі дослідницької уваги вітчизняних соціологів, політологів, філософів, громадських діячів та економістів. Серед таких авторів, варто відмітити Д. Видріна, І. Побочий, С. Мигалья, Т. Радя, І. Кіянка, Б. Кіршенблат, Д.Семенова, О. Яроша, О. Лещенка та В.Литвіна.

Обговорення проблеми

Складні, суперечливі процеси українського політичного життя, тривога щодо майбутнього країни спонукали громадських діячів, науковців, правозахисників групи "Першого грудня"(до її складу входять: В'ячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, кардинал Любомир Гузар, Іван Дзюба, Євген Захаров, Мирослав Маринович, Володимир Панченко, Мирослав

Попович, Вадим Скуратівський, Юрій Щербак, Ігор Юхновський) в літку 2016 року звернутися із заявою щодо застережень розповсюдженню популізму в Україні. В цій заяві, зокрема йшлося про те, що «популізм суттю якого є політична корупція, став реальною загрозою української державності». «На дріжджах політичного популізму ростуть рейтинги вкрай правих і вкрай лівих партій. Демократичні, ліберальні цінності піддаються серйозним випробуванням. Авторитарні режими збирають несподівані дивіденди. Незважаючи на свій арлекінській стиль, популісти стали зазіхати на президентський статус навіть там, де демократична традиція здавалася непорушною. Він охоче паразитує на соціальних бідах, лукаво спрощуючи складне, безсоромно експлуатуючи прості соціальні емоції, спокушаючи суспільство легкими шляхами до матеріального благополуччя і справедливості. Його порожні обіцянки і грізні "прокляття" на адресу "ворогів народу" - хабар втомленому суспільству. За них він прагне отримати прибуток в небачено великих розмірах. Йому не знайоме почуття відповідальності, отже він охоче тікає в уявну опозиційність. Популізм став реальною загрозою української державності. За самою своєю природою він не здатний до конструктивної роботи. Йому чужі національні, державні інтереси. Протистояти всьому цьому можна свідомою солідарністю здорових і творчих осередків суспільства, об'єднаних для реального реформування країни» [3].

Ситуація зростаючої ролі популістичних тенденцій у нас в країні не є унікальною. Те ж саме відбувається і в Європі - праві популісти набирають сили по всьому континенту. Проблема мігрантів вигідна політикам, котрі вороже ставляться до ісламу, іммігрантів з Азії до Європейського Союзу. Теракти 13 листопада в Парижі додали в цій «клубок проблем» ще й страх перед тероризмом. У Франції Національний Фронт (FN) в першому турі регіональних виборів зібрав 28% голосів. У Польщі виборці викинули колишній проєвропейський уряд центристів і вибрали релігійно-націоналістичну партію «Закон і Справедливість» (PiS). Крім Швеції антиімміграційні партії популярні в Данії, Голландії та Угорщині (в останніх двох країнах вони навіть входять до уряду). Країна за країною спостерігають, як колишні маргінали приходять в політичний мейнстрім, користуючись підтримкою населення, впевненого в тому, що правлячі еліти зневажають його.

Як стверджує Пауль Шеффер, голландський соціолог, популісти, отримуючи все більше крісел в парламенті, змушують і праві, і ліві мейнстрімні партії вступати в коаліції один з одним просто заради збереження контролю над країною. Боротьбу між правими і лівими партіями, як правило, використовують популісти, які намагаються переконати виборця в тому, що уряд - це закритий елітарний клуб. «Їх послання людям говорить: вам не потрібно змінюватися, ви можете залишатися дрібними фермерами, вести торгівлю в своїх крамничках, вам не потрібно шукати роботу, вона сама прийде до вас - якщо виберете нас. Ми - за вас. Ми захистимо від валютних і фінансових криз, від терору, від біженців, від усього» [15]. Шеффер П. цю політичну оферту називає «формою протекціонізму», котра реагує на основне почуття європейського суспільства, щодо «туги за більшою безпекою». Почуття безпеки - це те, чого дедалі

позбавляється як нижчий, так і середній класи в переломні роки ХХІ століття.

Один з провідних дослідників популізму голландський політолог Кас Мюдде пов'язує успіх цих партій з їх здатністю показати себе більш доброзичливими і менш небезпечними, ніж інші політичні гравці. Такі партії в основному прориваються до влади завдяки кризі в Євразоні, керуючись «своїми характерними ідеологічними установками: шовінізмом, авторитаризмом і популізмом» [13, с.544]. Звернення до «Політологічного енциклопедичного словника» дає таке розуміння цього явища: «Популізм (від лат. *populis* – народ) – тип політичної свідомості або політична діяльність, яка має за мету забезпечити широку політику в масах ціною демагогії та необґрунтованих обіцянок. Характерна особливість популізму – безпосередній контакт між лідерами, які мають здібності впливати на розум і волю людей та мас. Популізм – це комплекс політичної реакції людини (мас) на систематичне ігнорування їхніх інтересів та потреб з боку еліти, ніж певна форма ідеології. У політичному житті суспільства він проявляється в формі акцій громадянської непокори, різних компаній, походів на знак протесту проти влади. У сучасних умовах термін “популізм” застосовується для визначення набору тактичних засобів і технологій, що апелюють до свідомості мас використати такі риси суспільної свідомості мас, як спрощений погляд на суспільно-політичне життя, максималізм та прагнення знайти швидкі відповіді на складні питання» [8, с. 546].

Активне використання категорії «популізм» припадає на ХХ сторіччя, хоча історичне коріння цього явища відоме набагато раніше. В період Римської імперії (II - I ст. до н.е.) було утворено політичний напрямок популярів, котрий відбивав інтереси простого народу – плебсу, та протистояв оптиматам, які захищали інтереси нобілітету – знаті. У Стародавньому Римі доступ до вищих державних посад мало лише невелике коло плебейських та патриціанських родів. На той час відомими та визнаними популярями були брати Тіберій і Гай Гракхи – трибуни-реформатори. Суть реформ яких зводилася до обмеження влади сенаторської аристократії та відродження занепаłego селянства.

За часів буржуазної революції в Англії (XVII ст.) було створено дрібнобуржуазну політичну партію під назвою "левеллери" (від англ. *levellers* – зрівнювачі). На той час вони висували прогресивні лозунги: загальне виборче право, встановлення республіки, але виступали за збереження приватної власності, котру вважали злом найбільш виступи населення тодішньої Англії. На відміну від "поміrkованих левеллерів", "істинні левеллери" або діггери (від англ. *digger* – копач) – представники вкрай лівого крила революційної демократії, учасники аграрного руху сільської та міської бідноти, пропонували знищення приватної власності та організацію побуту населення на зрівняльних, колективних засадах. Обидва ці руху також претендують називатися одними з явищ популізму епохи Середньовіччя. В період Нового часу близькими до сучасної інтерпретації популізму були політичні погляди та ідеї Жан-Жака Руссо. Він ідеалізував стан загальної рівності і свободи людей, котрий був зруйнований введенням приватної власності, виступав за соціальну рівність та проти деспотизму королівської влади. Елементи популізму були характерні для

масового руху англійських робітників 1830-1850-их років, яке увійшло в історію під назвою "чартизм" (від англ. *chrtism* - *charter* - хартія). Вимоги чартистів стосувалися демократизації державного ладу, економічних прав робітників і т.д. Але історично корені сучасного політичного популізму більшість західних і українських учених вбачає в діяльності американських популістів на межі XIX - XX століть.

Кінець XIX сторіччя для США ознаменувався цілою низкою кризових явищ як в економіці так і в соціальній сфері. В першу чергу, це надзвичайно важке економічне становище фермерів на Заході та Півдні США, яке було зумовлене тим, що переміщення на захід вже вичерпало себе через несприятливі погодні умови. Ціни на продукцію фермерів постійно падали. А по-друге, на крайньому заході країни добувачі срібла були незадоволені демонетаризацією срібла. Настрій збанкрутілих фермерів та збіднілих робітників вловили громадські діячі, які об'єдналися в Народну (популістську) партію.

Отже, популістському руху вдалося об'єднати різномірні групові інтереси (головним чином фермерів і робітників) на міжкласовій основі в боротьбі проти панування монополістичного капіталу. В цьому русі відбилася світовідчуття масових верств американського суспільства, тому популісти висунули ряд нових ідей, які відповідали важливим тенденціям суспільного розвитку США. «Своєрідність популістських ідей визначалася наступними фундаментальними аспектами: по-перше, новим змістом поняття "народ і народовладдя"; по-друге, новим поглядом на роль держави; по-третє, вимогою розширення демократичних структур шляхом поєднання представницької демократії і прямої демократії, тобто безпосередньої участі народу в управлінні країною і контролі за діяльністю влади» [10, с.216]. Розуміння ідеї народу і народовладдя, запропоноване популістами, відрізнялося від класичних положень буржуазної демократії. Вища соціальна цінність для них - не абстрактний народ, а трудящі маси: "ширий народ - це ті, хто трудиться в селі і в місті" [4]. Американські популісти в той час висунули ідею, котра для того часу сприймалася як незвична і прогресивна. Вони запропонували для слабкої центральної влади, котра є органічною для федеративного устрою, ідею сильної держави, що діє в інтересах трудящого народу, а найголовніше, під його безпосереднім контролем. Дж. Хікс писав: "Популістська філософія в кінцевому рахунку зводиться до двох основних положень: перше - уряд повинен стримувати егоїстичні інтереси тих, хто має вигоду за рахунок бідних і нужденних; друге - народ, а не плутократи повинні контролювати уряд"[5, с.68].

Далі в кінці XIX-XX сторіччя ми спостерігаємо переможну ходу популізму країнами світу. Це народники і соціалісти в Росії, Ганді в Індії, Шинн Фейн в Ірландії, «Залізна гвардія» в Румунії, послідовники Ататюрка, кемалісти в Туреччині, Партія соціального кредиту в провінції Альберта (Канада), Об'єднана федерація загального блага Томмі Дугласа в провінції Саскачеван (Канада), Інституційно-революційна партія в період правління Ласаро Карденаса в Мексиці, «Народна дія» Фернандо Белаунде Террі в Перу, «пужадізм» у Франції і соціалізм Джуліуса Ньерере в Африці. Не кажучи вже

про «нассерізм» в Єгипті, про «перонізм» в Аргентині, про Соціально-демократичну і Робочу партії в Бразилії, про Домініканську революційну партію, про Національну армію звільнення в Коста-Ріці, про партію «Демократична дія» в Венесуелі, про «кастроїзм» на Кубі, а також про військових реформаторів, котрі відтворюють модель «нассерізму» більш ніж в половині країн світу. З останніх досліджених називають популістські режими Уго Чавеса (Венесуела) та Олександра Лукашенка (Білорусь).

Розуміння популізму як впливової ідеологічної течії було усвідомлене після публікації результатів низки досліджень голландського політолога Каса Мюдде (Cas Mudde), котрий зосередився на вивченні європейських правих популістських партій. Він зазначає: «Ідеологія популізму розглядає суспільство розділене на дві антагоністичні групи: «чисті, чесні люди» та «корупціонери» [13, с. 543]. Популізм тут виступає, перш за все, як сукупність ідей, що характеризують антагонізм між народом та елітою, а також примат суверенітету народу, котрий знаходиться в опозиції до морального розкладу елітних акторів.

Спираючись на теорію ідеологічної морфології британця Майкла Фрідена, ідеологія популізму є реакцією на чергове загострення соціальних питань та виникнення новітніх теорій добробуту XXI століття [Freeden, 1986]. У своєму дослідженні британських новітніх ідеологічних течій він розглянув, яким чином створювалися нові концептуальні механізми з тієї "сировини" сенсів і політичних практик, які були під рукою у тих, хто прагнув політичної влади. Систематизуючи сенси і значення, включені або виключені з політичної теорії і практики, він створив своєрідну культурно-політичну карту, що демонструє віртуальну нескінченність можливостей логічного концептуалізування популістичних проявів. Тому популізм слід розуміти не як моноліт постулатів і цінностей, але як комбінацію концептуальних соціальних кластерів і актуальних громадських благ.

Запит на популізм формується в контексті ілюзорності лінії горизонту подій в суспільстві, історичний час став «прискорюватися» по відношенню до часу фізичного. Внаслідок цього основною ознакою сучасності стало безперервне множення нових невідомих проблем, і це спричинило переконання, що досвід має обмежені можливості. Прискорення історичного часу призвело до того, що соціальні і політичні події на основі досвіду і ідеологічних цінностей потрапили в жорсткий цейтнот, внаслідок чого сучасність перестала бути зрозумілою для більшості суб'єктів електорального поля. Тому саме горизонти очікувань (а не досвід) стали тим способом, за допомогою якого індивіди намагалися «впоратися» із сучасністю. Не дивно, що популістичні (зрозумілі) ситуативні моделі можуть демонструвати ідеологічну упередженість, засновану на базових соціальних переконаннях.

Не дивно, що сучасна людина, котрій необхідно робити свій політичний вибір знаходиться в лещатах незрозумілої, надскладної дійсності та необхідності виживання, а відповідно певної соціальної адаптації. Головним в цій дихотомії є вибір проактивної, суб'єктної позиції. Як зазначає професор В.Г.Воронкова «соціальна адаптація, так необхідна в інформаційному

суспільстві, співвідноситься з ціннісними факторами еволюції людської цивілізації і є двостороннім процесом, в якому індивід не може пристосуватися до умов, що змінюють буття, тому сам повинен впливати на це середовище, змінюючи його, чим і забезпечує еволюційний перехід від одного рівня функціонування суспільства до іншого, найчастіше - вищого. Серед головних характеристик успішної адаптації до нових форм соціуму слід назвати активне, творче включення індивіда в процес створення умов для реалізації його потреб, життєвих цілей, пристосування до міжособистісних відносин, культурного оточення, властивих цьому середовищу» [1, с.19].

Ідеологічно упереджені ситуативні ментальні моделі зазвичай виробляють ідеологічний дискурс, в якому події та актори мають позитивне або негативне забарвлення залежно від вищезазначеної ідеологічної упередженості. І чим конкретніші проблеми, що висувуються в суспільний дискурс, тим значущою висвічується упередженість, не дивлячись на апеляцію до «очевидних фактів». Експертне середовище, аналізуючи перемогу Трампа на президентських виборах цього року зазначали, що кандидат-республіканець виступив в ролі вірусу для американського суспільства, і його "підхопили" занадто багато людей. Суспільство здалося перед трампівським популізмом, замішаному на ксенофобії і хейтерстві, але такому прямолінійному і переконливому. Американців не зупинило, що всі висловлювання Трампа будувалися не «за», а «проти» когось (національних меншин, жінок, іммігрантів) або чогось (НАТО, транснаціональної торгівлі, системи спілок США). Проблемними для розуміння будуть ті соціальні питання, які не передбачають простих та швидких вирішень, та не вкладаються в парадигми традиційних ідеологій лібералізму, соціалізму або консерватизму.

Польський політолог Рафал Панковський називає популізм «психічною структурою», яка допомагає акторам інтерпретувати політичну реальність і направляє політичну дію. Він приймає позицію К. Мюдде та М. Фрідена щодо популізму, але також підкреслює важливість культурного ресурсу в даній інтерпретації, як загального семантичного поля організаційних шаблонів і "традицій, щоб узаконити конкретні аспекти політичних дій" [14, с.68]. Панковський Р. стверджує, що "популістські рухи досягають успіху, коли їм вдається становити з'єднання з культурою "здорового глузду буденності". Людина, з позиції індивідуального світогляду завжди належить до певної групи людей, а саме до тієї, куди входять всі суспільні елементи, що розділяють один і той же образ мислення і дії. Таким чином, всі ми конформісти, що розділяють певний конформізм, всі ми завжди є складовою частиною людей-маси або людей-колективу. У разі якщо наш світогляд не критичний і не послідовний, а незв'язний і випадковий, то він буде залежати одночасно від безлічі людей-мас, а наша особистість набуває химерно складних рис; в ній знаходять відображення і елементи психології печерної людини, й принципи найсучаснішою і прогресивної науки, і убого місницькі забобони всіх минулих історичних епох.

Історія подій в Україні за часів незалежності переконливо засвідчує, що країна постійно знаходиться в пастці популізму, як варіанту суспільної

свідомості так і технології маніпулювання. Цей маховик розкручується нездатністю політичної системи в тому вигляді, в якому вона дісталася нам від радянських часів, адекватно реагувати на виклики XXI сторіччя. Сьогодні це не дозволяє будувати новітній політичний режим та новітні правила гри на економічному полі країни. Пригадаємо, що в 1992-94 роках нездатність політиків відповідати за свої слова, призвела до гіперінфляції. У 1993 році ціни зросли на десять тисяч відсотків. Гіперінфляція - це одне з найбільш руйнівних економічних явищ: воно підриває стимули до праці, до інвестицій. У 2003-2004 роках Україна ще раз потрапила в популістський капкан. Боротьба за державну владу призвела до політики роздування державних витрати - власне, цей цикл закінчився в лютому 2014 року. Намагання проводити соціально-економічні реформи 2015-2016 роках призвели до масового зубожіння та відповідно до симпатії населення до будь-якої популістичної риторики.

Зростання популізму в Україні часто також пояснювали незрілістю і бідністю суспільства, значна частина якого перебуває за межею бідності. За даними міжнародної експертно-комунікаційної групи Gorshenin Group, 56,4% українців живуть на 2 тис. грн. в місяць [6]. Вважається, що базою популізму в Україні є ті верстви населення, які найбільше страждають від проведення реформ і на плечі яких лягають всі тяготи, пов'язані з перехідним періодом. Той факт, що 73% українців не готові терпіти матеріальні труднощі заради успіху реформ, і створює сприятливий ґрунт для всякого роду безвідповідальних популістських гасел [6]. Вважається, що інфантилізм і несаможиттєвість цих шарів суспільства породжує запит на «сильну руку», на всілякі пільги та на «прості рішення». Це коли політики проводять в життя такі заходи, які, з одного боку, підтримуються значною частиною виборців, але при цьому в корені суперечать економічним інтересам виборців - і більшості виборців, і тієї значної частини, яка голосує за популістів.

Відповідь на питання, що являють собою "корінні інтереси виборців", визначає подальшу траєкторія розвитку України. Співзасновник Центру вільної економіки імені К. Бендукідзе Володимир Федорин наводить два приклади «обрання свого шляху» економічного зростання країн. «Мова йде про Бразилію та Південну Корею початку 60-х років. Бразилія, велика, обдарована ресурсами, з надією дивилася в майбутнє. Південна Корея, країна зруйнована війною з північчю, по суті диктатура, з досить мізерними ресурсами, адже основний економічний потенціал на півострові знаходився на півночі. «Бразилія була в півтора рази багатшою, ніж Південна Корея. До 1985 року Південна Корея наздогнала Бразилію і дуже швидко вирвалася уперед. Це були дві траєкторії двох різних політик: популістської і політики конкурентної, націленої на економічне зростання. Популізм як бажання обіцяти чудеса, що не мають підстав в реальності здійснитися, дуже старий» [12].

Підвищуючи податки задля фінансування соціальних програм, популісти знижують стимули до праці. Насправді відбувається стимулювання багатих займатися бізнесом та купувати житло в інших країнах. Популісти сприймають людей як несаможиттєвих істот, які не можуть подбати про себе самі. Популіст - це ще і патерналіст. У випадку з Україною сподівання на рятівну роль держави

- це в значній мірі спадщина радянського періоду. Таке "державництво" властиво не тільки бідним пострадянським країнам. Популістські режими, як правило, намагаються вирішити проблему нерівності доходів за допомогою експансіоністської макроекономічної політики. Закінчується це щоразу великими макроекономічними кризами, і в підсумку з'ясовується, що головні постраждали - ті найбідніші верстви суспільства, які голосували за популістів.

Для успіху популістів-політиків необхідні константні або ситуативні передумови: по-перше, негативна економічна ситуація або глибокий економічний спад, по-друге, високий рівень соціальної нерівності - багата еліта, бідна більшість, по-третє, віра в здатність держави бути всесильною, і нарешті, економічний націоналізм. Суспільство розколоте, пересічний виборець розуміє, що політика - це справа небагатьох і супербагатих, політика захоплена вузькою меншістю, тому переважна більшість не вірить жодному політику. За таких умов, поведінка останніх передбачувана - підвищувати градус обіцянок. Навіть помірковані політики зсуваються вліво, а виборці сприймають беззастережну критику олігархічної правлячої еліти як показник незалежності та дистанціювання від неї. Але, на думку українського філософа В.Г.Воронкової, слід завжди пам'ятати «основний закон політичного менеджменту: забезпечення оптимального функціонування і самореалізації соціального суб'єкта у відповідності з об'єктивними тенденціями шляхом свідомого впливу на об'єктивні процеси з метою перетворення існуючої можливості в дійсність. Із цього слід зробити висновок, що для того, щоб не помилятися, в політиці необхідно знати ті об'єктивні тенденції, які ведуть до цілі. Одним із законів політичного менеджменту є вибір цілі і основної ланки в ланцюгу подій і передбачення відповідних наслідків у майбутньому» [2, с.32].

Саме нехтування майбутніми наслідками через зловживання риторикою та діями, що до вподоби більшості електорату, утримує країну в пастці популізму. Та складність ситуації в тому, що цей популістичний цикл, повторюється багатократно в історії незалежної України. Хоча, не слід відкидати й об'єктивні фактори онтології демократичних суспільств, котрі притаманні не лише українським реаліям. Сьогодні світ опинився, за висловом провідного французького теоретика політики П'єра Розанваллона, на гребні «революції демократичної легітимності», коли істотне ускладнення суспільних процесів в глобалізованому світі, індивідуалізація свідомості вступають в протиріччя з «тиранією електоральної більшості», яке вже не ототожнюється із соціальним цілим і суспільним благом [9]. Рішення проблеми легітимності влади в цих умовах бачиться в неупередженості, рефлексивності й близькості. Доповнюючи і коректуючи електоральний процес, ці якості "нової епохи легітимності" істотно піднімають роль інститутів незалежного контролю влади. «Нова епоха легітимності» вимагає прийняти до уваги оновлені очікування громадян і появу нових демократичних інститутів. Крім того, істотні зміни у відносинах між суспільством і політикою вносить розвиток ринку, який в неоліберальній перспективі почав розглядатися як нова основа колективного благополуччя - на противагу державному адмініструванню, репутація котрого слабшає. Розанваллон, детально розкриває нові форми легітимності політичної

влади. Так, легітимність неупередженості, коли вона не є синонімом «відстороненості від політики», відкриває в суспільстві, з необмеженою кількістю поглядів і інтересів, перспективу рівноправного ставлення до будь-кого, забезпечує реальну боротьбу з дискримінацією, забезпечує рівність можливостей і реалізації здібностей. Легітимність рефлексивності здатна «поглибити» демократію, оскільки замінює загальну волю народу волею окремих груп, що характеризуються особливостями в поглядах, інтересах і потребах. Демократія близькості в свою чергу виступає вираженням нових відносин між правлячою елітою і громадянами, заснованих на повазі влади до свого народу, співпереживання йому, розуміння його проблем, а також на прозорості у прийнятті рішень. Нові типи легітимності не можливі один без одного, вони доповнюють і збагачують один одного. Нові форми легітимності компенсують суттєві недоліки мажоритарною демократії, у фокусі якої традиційно були вибори. По-перше, вони встановлюють постійні форми участі громадян в демократичному процесі. Це забезпечується контролем над владою і наглядом за нею, що помітно відрізняє нову форму від звичної виборчої демократії, де залучення в політичне життя прирівнюється до періодичної участі в електоральних діях. По-друге, їй притаманне певне дистанціювання від виборної влади, що виявляється у формі активної недовіри їй. А підсумком є пред'явлення більш ширшого переліку вимог до владних інститутів, що «оздоровлює» демократію. Тепер виборець вже не просто асоціює себе з кандидатом, чия передвиборча програма здалася йому найбільш цікавою, а й після приходу кандидата до влади продовжує «стежити» за ним, формуючи свою думку на основі практичної діяльності політика або партії та жорстко реагуючи на відхилення від декларованого під час виборів курсу.

Висновок

Отже, популістичні детермінанти легітимації політичної влади актуалізуються за таких обставин, коли електоральні маси є вільними для мобілізації (які зазвичай включають в себе багаточисельні нижчі класи суспільства), котрі не представлені в достатній мірі політичними інститутами, такими як політичні партії, а отже позбавлені організаційних форм для артикуляції та захисту своєї думки на політичній арені. Крім того, популізм має подвійні відносини з представницькою демократією. З одного боку, популістичні чинники в легітимації влади актуалізуються як реакція на запити нижчих класів про включення їх до політичного процесу та можуть бути задоволені через демократичні, тобто виборчі процедури. З іншого боку, природа таких популістичних сенсів виникає завжди в умовах інституційної слабкості, де політичні лідери мають нагоду використання недемократичних методів приходу до влади та здійснення владних повноважень, що не відповідає таким важливим демократичним інститутам, як система «стримувань та противаг», верховенство закону і політичний плюралізм.

Список використаних джерел

1. Воронкова В. Г. *Философия информационного общества в контексте глобализационных процессов современности* / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник ЗДІА. - 2015. - № 60 – С.13-23.
2. Воронкова В. Г. *Формування антропологічної парадигми політичного менеджменту в умовах глобалізації* / В. Г. Воронкова // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / гол. ред.: М. І. Михальченко ; Українська акад. політ. наук, Поліщук. – Київ : Укр. центр політ. менеджменту. - Спецвипуск : Політичний менеджмент. – 2008. – С. 25-41.
3. Група “Першого грудня” закликала остерігатися популізму [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/2016/08/30/3874>
4. Кіршенблат С. *Популізм і ліберальна демократія в державах Центрально-Східної Європи* [Електронний ресурс] / С. Кіршенблат // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2008. – № 1-2. – С. 101 – 109. - Режим доступу: www.social-science.com.ua/article/
5. Кіянка І. Б. *Популізм як політична категорія* / І. Б. Кіянка // Вісник Дніпропетровського університету. – 2015. - № 1. - С.67-75.
6. Леценко А. *Популізм как феномен* / А. Леценко [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://lb.ua/news/2016/08/10/342294_populizm_fenomen.html
7. Побочий І. А. *Політичний популізм і його місце в сучасному протистоянні політичних сил в Україні* / І. А. Побочий // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. - К., 2008. -Вип. 70. - С. 42-52.
8. *Політологічний енциклопедичний словник* / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право. - 2015. – 816 с.
9. Розанваллон П. *Демократическая легитимность [Текст] : беспристрастность, рефлексивность, близость* / Пьер Розанваллон ; [пер. с фр. Н. Богдановой]. - Москва : Московская шк. гражданского просвещения - 2015. – 300 с.
10. Романюк А. С. *Історія західних політичних вчень: політичні доктрини ХХ - початку ХХІ ст.* : навч. посіб. / А. С. Романюк - К.: Знання. – 2011. - 255 с.
11. Семенов Д. *Популізм и другие призраки: современная политика как «День сурка»* / Денис Семенов [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://hvylyu.net/analytics/society/populizm-i-drugie-prizraki-sovremennaya-politika-kak-den-surka.html>
12. Федорин В. *Экономика популизма* / Владимир Федорин [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2015/10/1/561862/> Mudde C. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.- 2007.- Vol. 39 (4) - P. 542 -563.
13. Pankowski R. *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots*. London: Routledge / Rafał Pankowski. - 2010. - 258 p.
14. Scheffer P. *Not a United States of Europe* / P. Scheffer [Електрон. ресурс] - Режим доступу: <http://www.voxeurop.eu/en/content/article/4380411-not-united-states-europe-please>

REFERENCES

1. Voronkova V. *Philosophy of the information society in the context of contemporary globalization processes* / V. G. Voronkov News // Gumanitarny ZDIA. - 2015. - number 60 - S.13-23.
2. Voronkova V. G. *Formuvannya antropologichnoї paradigmi politichnogo management in the minds globalizatsii* / V. G. Voronkov // Suchasna ukrainska politika: Politiki i politologi about neї / goal. Ed. : M. I. Mihalchenko; Ukrainka Acad. polit. Sciences, Polishchuk. - Singapore: Ukr. polit center. management. - Spetsvypusk: Politichny management. - 2008. - S. 25-

41.

3. *GROUP "breast-Perche" zaklikaet osterigatisya populizmu [Elektron. resource] - Access mode: <http://1-12.org.ua/2016/08/30/3874>*
4. *Kirshenblat S. Populizm i liberalna demokratiya powers in Central Shidnoi Єvropi [Electron resource] / S. Kirshenblat // Ukrainsky Naukova magazine "Osvita regionu". - 2008. - № 1-2. - S. 101 - 109. - Access Mode: www.social-science.com.ua/article/*
5. *Kiyanka I. B. Populizm yak politichna kategoriya / I. B. Kiyanka // News Dnipropetrovskogo universitetu. - 2015. - № 1. - S.67-75.*
6. *Leshchenko A. Populism as a phenomenon / A. Leschenko [Elektron. resource] - Access mode: http://lb.ua/news/2016/08/10/342294_populizm_fenomen.html*
7. *Poboch I. A. Politichny populizm i yogo Location in Suchasnyj protistoyanni politichnih forces Ukraïni / I.A. Poboch // Multiverse. Filosofsky Almanac: ST. Sciences. pr. - K., 2008. -Vip. 70. - P. 42-52.*
8. *Politologichny entsiklopedichny vocabulary / lifestyle .: [L. M. Gerasina VL Pogribna, I. O. Polishchuk that in.]; of Ed. MP Trebina. - X: Right. - 2015. - 816 p.*
9. *P. Rosanvallon Democratic legitimacy [Text]: impartiality, reflexivity, proximity / Pierre Rosanvallon; [Trans. with fr. N. Bogdanova]. - Moscow: Moscow wk. civic education - 2015. - 300 p.*
10. *Romaniuk, A. S. Istoria zahidnih politichnih vchen: politichni doctrines of the XX - XXI century cob. : Navch. posib. / A. S. Romanyuk - K.: Knowledge. - 2011. - 255 p.*
11. *Semenov D. Populism and other ghosts: modern politics as a "Groundhog Day" / Denis Semenov [Elektron. resource] - Access mode: <http://hvylya.net/analytics/society/populizm-i-drugie-prizraki-sovremennaya-politika-kak-den-surka.html>*
12. *Fedorin V. Economy populism / Vladimir Fedorin [Elektron. resource] - Access mode: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2015/10/1/561862/>*
13. *Mudde C. Populist Radical Right Parties in Europe. Cambridge: Cambridge University Press.- 2007.- Vol. 39 (4) - P. 542 -563.*
14. *Pankowski R. The Populist Radical Right in Poland: The Patriots. London: Routledge / Rafał Pankowski. - 2010. - 258 p.*
15. *Scheffer P. Not a United States of Europe / P. Scheffer [Електрон. ресурс] - Режим доступу: <http://www.voxeurop.eu/en/content/article/4380411-not-united-states-europe-please>*

РЕЗАНОВА Н. А. - кандидат философских наук, доцент кафедры политология и права, Запорожский национальный технический университет
(Запорожье, Украина) reznat120@gmail.com

ПОПУЛИСТИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ЛЕГИТИМАЦИИ ВЛАСТИ В ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ОБЩЕСТВАХ

Политологической рефлексии подвергается явление популизма; исследуются популистские детерминанты легитимации политической власти в демократических обществах, через осмысление феномена популизма, его семантической наполненности и особенностей проявления в украинских политических реалиях; анализируются различные аспекты популизма в контексте политической борьбы и политической неопределенности, перманентности экономических кризисных явлений; осмысливаются причины и последствия широкой приверженности и распространенности популистских идей в различных по экономическому развитию и политическими традициями демократиях мира.

Ключевые слова: популизм, идеология популизма, популистская сознание, технология популизма, популистский стиль, популист, политическая власть, легитимность, демократия, избиратели, электорат, революция демократической легитимности

REZANOVA, NATALYA - Ph.D., associate professor, assistant professor in the Department of Political science and Law, Zaporizhzhya national technical University (Zaporozhye, Ukraine) reznat120@gmail.com

POPULIST DETERMINANTS OF LEGITIMATION OF POLITICAL POWER IN DEMOCRATIC SOCIETIES

Political reflection is subjected to the phenomenon of populism; populist examines the factors of legitimation of political power in a democratic society; analyzes the phenomenon of populism, its meanings and manifestations of Ukrainian political reality; different aspects of populism in the context of political struggle and political uncertainty, the constancy of economic crisis events; explain the causes and consequences of broad-based commitment and the prevalence of populist ideas in various democracies in the world.

Keywords: *populism, the ideology of populism, the populist consciousness, populism technology, the populist populist style, political power, legitimacy, democracy, voters, the electorate, the revolution of democratic legitimacy.*

Стаття надійшла до редколегії 12.11.16 р.

Рекомендовано до друку 17.11.16 р.